

O cantem o desapareixem

La glosa i els Països Catalans

Bàrbara Schmitt Solà

Hi ha, si més no, un món on els Països Catalans, o una sola cultura catalana, és real i es viu sense fronteres o diccionaris. Quan es va plantejar un número de la revista *Mirmanda* dedicat als Països Catalans, de seguida vaig pensar en les trobades de glosa on els Països Catalans són presents en persona, música i vers.¹ En les regions de parla catalana, la cançó improvisada es coneix amb noms diferents: al País Valencià, com a albades, cant valencià d'estil, o també la jota; glosa o glosat a Mallorca i Menorca; la jota de l'Ebre; garrotín o corrandà a altres indrets de Catalunya. Però el nom genèric de glosa s'utilitza cada vegada més. Aquests noms es refereixen sovint, però no sempre, a les melodies, tornades o *pals* que s'utilitzen per glosar en cada territori.

En la cultura popular catalana es troben referències a la cançó improvisada com a mínim des del segle XVIII, però la seva pràctica ha tingut una continuïtat diferent segons cada territori. Mentre que a les Illes Balears s'ha glosat de manera contínua fins avui, tot i que amb algun període de poca presència pública, de l'Ebre cap al sud s'ha mantingut viu amb dificultats i al nord de l'Ebre s'havia perdut la seva pràctica gairebé totalment fins no fa gaire. De més enllà dels Pirineus no en tinc cap notícia, ni històrica ni actual, però sí que vaig conèixer una alumna del Rosselló a la darrera Escola d'Estiu de Glosa, i no fa gaire es va organitzar un taller de glosa al Casal Cultural Català Jaume I a Perpinyà. És sobretot al llarg d'una àmplia franja costanera de Catalunya, des de l'Ebre, passant per Barcelona i el Vallès, fins a les comarques gironines,

1. La glosa és un gènere poètic i musical que requereix improvisar versos sobre una melodia determinada. La cançó improvisada es coneix en moltes cultures del món on es practiquen en diferents contextos i amb una presència social variable.

on la glosa està vivint una resurrecció important, que es manifesta en l'organització de moltes trobades i cursos més o menys formals, i on, fins i tot, s'ha començat a introduir-la en l'ensenyament escolar amb mètodes de didàctica propis.

És evident que en cada territori i també en cada localitat la cançó improvisada té una història i actualitat diferent i, per això, vull concretar que la meua versió neix del contacte amb la glosa a Catalunya, sobretot a l'Empordà, i que aquí no es tracta d'explicar totes les seves varietats i realitats. Des del punt de vista d'algú que ha entrat en contacte amb la glosa a Catalunya i en els darrers deu anys, la presència de gairebé tots els territoris catalans en el seu àmbit és més que evident. Una presència, com he dit al principi, que es manifesta en la diversitat d'orígens dels glosadors i de les melodies cantades i en els versos que reclamen o proclamen la unitat dels Països Catalans. Per definició, la glosa és un art efímer; així, doncs, no seré jo qui començarà a transcriure gloses per donar exemples. En lloc de parlar del contingut de gloses amb missatge polític o reivindicatiu i amb referència als Països Catalans (un tema, val a dir, entre molts altres en les cantades), he volgut entendre el context que fa que les trobades de glosa també són reunions de gent dels territoris catalans.

L'objectiu era parlar amb glosadors provinents dels diferents territoris i després de rumiar com i quan podria anar amunt i avall per fer les entrevistes, la data que proveiria la solució evident es va apropar: Quin millor lloc que la Trobada de Cantadors d'Espolla (Empordà) per trobar-me en el mateix espai i temps amb glosadors d'arreu?

La Trobada de Cantadors d'Espolla és una de les institucions de la glosa a Catalunya. L'organitzen l'associació cultural La Fraternal d'Espolla i el Cor de Carxofa, una entitat que té com a únic objectiu "la recuperació, la promoció i difusió del glosat en català". Organitzada per primera vegada el 2002, el 2010 van decidir canviar la data habitual del mes de gener pel juliol, perquè l'aforament de la sala de la Societat Fraternal d'Espolla s'havia quedat, ja en les darreres quatre o cinc edicions, perillosament petit. L'èxit de la segona convocatòria estiuenca (la primera també va ser un gran èxit, però la tramuntana hivernal que bufava aquell 14 de juliol de 2012 semblava la venjança del gener abandonat), amb unes vuit-centes persones assistint de públic a les eliminatòries del Combat pel Rei o Reina de les Nyacres en el qual es van presentar setze cantadores i cantadors, demostra l'interès consolidat i encara creixent per la glosa.

Aprofitant el canvi de data per poder celebrar la Trobada a l'aire lliure, l'organització en va ampliar el programa. S'inventà l'Escola d'Estiu de Glosa que des del seu inici compta amb el reconeixement i suport del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya i està inclosa en el seu Pla de Formació Permanent. També és una de les activitats formatives del Campus

de Cultura Popular del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (també de la Generalitat de Catalunya). “Ensenyar” la glosa requereix agrupar uns quants glosadors mestres que es reparteixen els tallers de rima, mètrica, melodia i altres disciplines. Per això, i també per participar en el Combat final, a la trobada d’Espolla s’uneixen alguns dels millors glosadors i glosadores d’aquí i d’allà.

Així doncs, vaig tenir l’oportunitat de parlar, tots asseguts al menjador de la casa d’en Josep Maria Tejado (el “Gustinet” d’Espolla), un dels iniciadors de la glosa a l’Empordà i enllà, amb la Sílvia Ampolla (jove, però gran glosadora de les Terres de l’Ebre), en Pep Gimeno (el “Botifarra”, de Xàtiva), en Miquel Truyol (de l’Associació Soca de Mots, Amants de la glosa de Menorca), en Carles Belda (músic i glosador de Sabadell, però que actualment viu al País Basc) i el mateix “Gustinet”. Vàrem parlar de les particularitats de la cançó improvisada a la terra de cadascú i dels punts en comú que els uneixen i que fan que es trobin junts, per exemple, en un poble petit de l’Empordà.²

A Catalunya, amb la base de les meves experiències com a espectadora de la glosa, totes situades en aquest territori, i sobretot a les comarques gironines, una gran part de les convocatòries de cançó improvisada es desenvolupen en un àmbit jove, sovint de l’esquerra independentista. Uns exemples serien el Combat de Corrandes de Montagut que se celebra des del 2010 a la Garrotxa i que organitzen el Grup de Joves de Montagut i Arran (abans Maulets), les trobades informals de taverna al Casal independentista El Forn de Girona, o actes de la CUP on una “actuació” de glosadors forma part del programa. També en les trobades que, d’entrada, no sorgeixen d’un àmbit polític, com la mateixa Trobada d’Espolla, solen sortir espontàniament, o bé com una prova dins el combat, temes com la independència o els Països Catalans. O sigui, gairebé sempre que he assistit a un acte de glosa, l’entorn, el context, les simpaties i l’estètica del públic i dels participants solen ser més explícitament d’esquerres i independentistes que, posem per cas, en trobades de colles geganteres o sardanistes (val a dir que aquí la meva experiència és encara més limitada).

En Carles Belda, que sovint és el cap de cartell en aquestes convocatòries, explica que això és així a causa del procés de resurrecció que ha fet la glosa a Catalunya: “Com que no véns d’enlloc, pots anar on vulguis. Per bé i per mal.” Aproximadament fins als anys 1980-1990, la tradició de la cançó improvisada s’havia perdut gairebé del tot a Catalunya. Es coneixien algunes referències de cantar cançons de glosa en les caramelles o casaments i alguns llocs on encara es cantaven —per exemple, els garrotins a Lleida, o les corrandes d’en Carolino a Osona—, però no quedava un costum general i tampoc es coneixien gaires cantadors o músics que podrien haver transmès els seus coneixements. Un grup de gent associada al Centre Artesà Tradicionari (CAT, inaugurat el 1988 a Barcelona) va començar una recerca etnogràfica per rescatar músiques i pràctiques relacionades amb la cançó improvisada. Paral·lelament, altres van

2. Podeu escoltar l’entrevista completa, amb més detalls sobre la història de la glosa en cada territori, a <www.cordecaxofa.cat>.

adoptar els pocs referents coneguts a la seva manera. Al Sabadell d'en Carles Belda, per exemple, els garrotins es van incorporar en la nova forma d'interpretar la rumba catalana a través de la banda Pomada que compartia amb l'Helena Casas (ara també glosadora i professora de l'Escola de Glosa).

Des del principi hi havia un interès compartit de saber més i aprendre de la tradició, però també de buscar fórmules actuals de jugar amb la glosa. El resultat va ser batejat per la Catarina Caselles, glosadora mallorquina però resident a Barcelona, com *transglosa*, que, segons el Belda, és “una glosa mutant que no ve de cap tradició en concret (...), una mutació que s'ha adaptat a un medi, que és bàsicament el medi industrial, molt urbà i fortament polititzat”. En els seus nous inicis a Catalunya, doncs, la glosa era “bàsicament cultura *underground* directament i associada molt a moviments polítics d'una mena”. D'aquí, dels medis urbans entre Sabadell i Barcelona, la cançó improvisada ha anat creixent i adaptant-se també a altres llocs de Catalunya.

Com per exemple a Espolla, que amb la seva Trobada de Cantadors s'ha convertit en els darrers deu anys en un referent de la glosa arreu dels Països Catalans. Al poble d'en Josep Maria Tejido (“Gustinet”) i a l'Empordà i d'altres comarques gironines no hi ha cap tradició de glosa documentada o coneguda. Va ser per un tema totalment aliè a la glosa —pel simple fet que els dos pobles coincideixen en l'organització d'una fira d'oli d'oliva— que gent d'Espolla va entrar en contacte amb un poble del municipi de Tortosa al Baix Ebre, Jesús, i amb les glosades que allà s'organitzen. A les Terres de l'Ebre, segurament per proximitat amb el País Valencià, on la tradició també ha sobreviscut mínimament, la glosa ha tingut continuïtat a través de les jotes de l'Ebre, encara que amb significats i en contextos canvians. En aquell moment, a les vetllades de cançó improvisada que aquí es muntaven encara hi tenien el protagonisme els ‘vells’ cantadors i el respecte que desprenien, però també hi havia arribat l'interès renovat d'altres varietats musicals de la glosa. En diferents llocs i “per moltes casualitats”, doncs, es va crear una sintonia entre gent que s'interessa per la glosa com a patrimoni i altres que busquen noves fórmules. En “Gustinet”, però, creu que és precisament gràcies a la “re-proposta” de la glosa que converteix una tradició “potser una mica rànica i que la gent jove més aviat podria mirar amb recança”, en una proposta “renovadora” que ha fet “que s'acosti gent jove” i que hi ha hagut “una continuïtat, pel boca-orella que es va escampant i van apareixent glosades en diversos llocs on eren impensables”.

Aquesta nova forma de glosar s'ha alimentat també de les tradicions encara mantingudes en altres territoris catalans, a les Illes o al País Valencià, on, en canvi, la influència que arriba des de Catalunya ajuda a superar “un purisme (...) que en certa manera era un punt de garantia, però també era una llosa, era un bloqueig”, com explica en Miquel Truyol, de Menorca. Tant a Menorca com a la comarca valenciana de la Costera d'en Pep Gimeno, i també a les terres de l'Ebre de la Sílvia (d')Ampolla, la tradició de la cançó improvisada no

es va arribar a perdre mai del tot, però sí que ha vist canvis sobretot de context i ara també experimenten una nova manera de glosar.

A Menorca, tradicionalment es glosava en privat, sobretot treballant al camp o durant les festes relacionades amb la vida rural, o en petits cercles públics a les tavernes i als soterranis. L'estreta relació amb la vida rural, on també es 'formaven' les noves generacions de glosadors, ja que sovint la pràctica va ser transmesa de pares o avis a fills o néts mentre feinejaven, explica també la caiguda de la glosa a partir dels anys 1960: amb la desruralització del camp menorquí, la glosa va començar a desaparèixer.³ Semblant a la recerca de la gent del CAT a Barcelona, a Menorca una gent jove, ara agrupada en l'associació Soca de Mots, cap a finals dels anys 1970 també va iniciar un rescat, amb l'avantatge de poder comptar encara amb l'experiència de glosadors vius. Segurament és a causa precisament de la presència dels glosadors grans, i per respecte a aquests grans glosadors, que la forma de glosar a Menorca ha mantingut un estil més "pur".

Que la glosa "a Menorca no s'associa directament amb aquest àmbit tan reivindicatiu" (d'esquerres) com a Catalunya no vol dir que no hagi estat crítica:

Els glosadors quan anaven a un poble a glosar, aprofitaven per explicar totes ses coses que havien passat en aquest poble, ses coses que es podien explicar i ses que no. És a dir, explicaven coses molt objectives (...) i després, en sa típica manera menorquina aquella de xerrar en segones, explicaven altres coses (...), que només es podien dir en glosa. I aquí sí que entraven en política. (...) Allà, com aquella cosa no escrita, que tot el que es diu en glosa, ha de ser contestat en glosa, amb lo qual un glosador, en tot es temps de sa dictadura tenia sa llibertat total de dir el que volgués. (Miquel)

Durant el franquisme fins i tot es podia glosar en català a Menorca. Les glosades menorquines es convoquen en àmbits més diversos que a Catalunya, perquè la glosa menorquina encara es viu més com una tradició. I hi ha glosadors "de tots els colors polítics" que canten davant, per exemple, d'un casal d'avis o dins d'una església.

En Pep Gimeno, o "Botifarra" (seguint una altra tradició valenciana de posar malnoms als *cantaors*), no es defineix com a glosador, però ha contribuït substancialment a la resurrecció de la música i del cant tradicional valencià. D'una banda, gràcies a la seva dedicació d'entrevistar gent gran i així conservar les tradicions i, de l'altra, gràcies a la seva feina de transmetre els diferents estils de cançó tradicional valenciana en forma original, però també adaptada a un públic més jove, més *folk*. Segons ell, la cançó improvisada s'ha perdut molt al País Valencià, amb algunes excepcions, com per exemple la de Xàtiva i la comarca de la Costera. En la versió que s'ha mantingut més intervenen el versador, que improvisa els versos i els diu a cau d'orella al *cantaor*, i el *cantaor*, que els interpreta.

3. TUR, Aina, *La glosa menorquina (anàlisi contemporània del glosat i els glosadors)*, Quaderns de Folklore, núm. 98, Col·lectiu Folkloric de Ciutadella/Soca de Mots, Ciutadella, 2013, p. 25.

A les comarques valencianes, la tradició de la cançó improvisada ha tingut uns orígens i té una evolució semblant a la de les terres de l'Ebre, un fet que demostra que la cultura popular no reconeix les fronteres administratives. Tant la Sílvia com en Pep expliquen que tradicionalment s'improvisava anant amb rondalles pels carrers, per festejar les pubilles o per "queixar-se dels que manaven". A mesura que s'han anat institucionalitzant —per exemple, quan els ajuntaments convoquen glosades a les festes majors— els continguts han esdevingut menys crítics i al Pep, fins i tot, l'han arribat a censurar.

És evident, doncs, que la glosa, sempre i a tots els territoris, ha tingut una funció de crítica i provocadora: "cantar no és el mateix que parlar". I també que per la mateixa definició de la cançó improvisada, que no s'adhereix a estructures preestablertes i que "pots dir el que vols", les persones atretes a la glosa, tant de protagonista com de públic, són "rebels amb majúscula". En la conversa tothom coincideix que els glosadors tenen "una consciència social, perquè fem els dos papers", una dia escoltant des del públic i un altre dia, glosant des de l'escenari, fent de "portaveu del poble. I això et dona molta dimensió del que està passant". Aquesta rebel·lia contra les estructures implícita en la glosa pot explicar per què en el tipus de trobades que s'està organitzant a Catalunya, i que s'està estenent també als altres territoris, solen assistir persones d'un cert àmbit.

Una peculiaritat que jo noto en comú i que em crida l'atenció és la sensibilitat. Mires la gent que ens hem ajuntat i és totalment implicada, sensible a la situació actual. Realment la glosa, crec, és una manera de ser, però suma molts factors, no només la glosa, sinó el compromís. (Sílvia)

Els glosadors tenen un compromís també amb la llengua, que és l'altre protagonista que uneix la glosa i els territoris. Com comenta en Miquel, de vers improvisat també se'n fa a altres llocs d'Espanya i del món, però ell no ha assistit mai a una trobada que no fos de parla catalana. És evident que la clau de la glosa és el vers, que estableix un diàleg entre els glosadors mateixos, però també amb el públic. Potser inicialment el contacte entre la glosa "nova" de Catalunya i les gloses tradicionals d'altres territoris es va establir per motius de recerca, per aprendre, però el fet que tothom es pot entendre ha convertit la glosa en un punt d'unió que abans no existia.

Només per parlar la mateixa llengua et trobes com a casa. Joestic al Principat, però jo sóc del País Valencià, i em trobo com a casa. La llengua fa barbaritats. Jo dic o cosins germans o germans, però n'hi ha alguna cosa... que forma un vincle molt gros. (Pep)

El que està clar és que és molt més fàcil xerrar amb un valencià o amb un empordanès. Sa glosa, es vers improvisat, sí que transcendeix molt. I jo crec que sa glosa o totes ses formes de vers improvisat que hi ha als Països Catalans són una eina per atracar-mos molt més, per comunicar-mos d'una altra manera, per xerrar, per riure. És una eina que existeix en moltes bandes, però aquí, cada u amb ses seves tonades i ses seves maneres, compartim llengua. Per lo qual ja estem

molt més a prop de per si, és una manera que tenim de trobar-mos. Si no fos per això, no estaria aquí (a la Trobada d'Espolla). A una convenció de Països Catalans no hagués vingut. (Miquel)

Tot i que hi pot haver una afinitat política entre els glosadors entrevistats, per a ells el nexa, podríem dir, natural és la glosa. En Miquel de Menorca i en Pep del País Valencià, que compta amb l'acompanyament instrumental de la Sílvia (d')Ampolla, es van convidar formalment a Espolla per ensenyar la varietat de les formes de glosar a l'Escola. Però en "Gustinet" explica que la representació dels diferents territoris catalans en l'alumnat, amb inscripcions des d'Alacant fins a Perpinyà, és espontània. La "nova" forma de glosar que s'ha desenvolupat a Catalunya, sense el record d'una tradició pròpia, s'enriqueix aprenent de les tradicions veïnes, mentre que a Menorca o al País Valencià la *transglosa* ajuda a obrir el món tradicional de la cançó improvisada a la gent més jove i a àmbits nous. El fet que aquí i allà es glosa en català —o en totes les seves varietats— fa que això sigui possible, però també que es visqui de manera natural. La meua entrevista pretenia resoldre el dilema de si les trobades de glosa a les quals jo havia assistit i en el que a mi em semblaven uns ambients clarament catalanistes, neixen d'una voluntat política o d'un interès cultural. Però resulta que no hi ha cap dilema mentre es comparteix una mateixa cultura que s'expressa cantant, versant o glosant en la mateixa llengua. "És a dir, els Països Catalans no són un invent. A Espanya i a França són un projecte, al nostre país, en diguis com en diguis, és una evidència."

